

Photofinish

Col·laboracions **festeres**

Les memòries festeres de José Calatayud «Manduca»

I. L'autor i la memòria de la festa

Com vam escriure fa dos anys en la revista-programa de les Festes de Moros i Cristians de Bocairent, a propòsit de la memòria festera d'Eduardo Gisbert Domènech, a més de les cròniques anuals oficials, alguns festers particulars han deixat testimoni escrit dels records i vivències de la seua trajectòria festera, així com d'històries i anècdotes de la seua filà i d'aspectes generals de les festes de Sant Blai.

Les més conegudes són les del suavo Julián Castelló Silvestre, «el tío Julián el Serio», que descriu la fundació de la seua filà (1867) i el període 1901-1918, i les del moro marí Antonio Belda Puerto, «el tío Belda», que abraça la història dels marins des de 1918 a 1978. Tant una comparsa com l'altra han fet referència al contingut d'eixes llibretes en diversos articles. Pel que fa al marroc Eduardo Gisbert, «el tío Oliveta», la crònica de la comparsa comprenia des de 1940 a 1992.

En aquest article presentem unes memòries festeres titulades «Datos Históricos y 50 años de festero de José Cantó Calatayud. 1991». L'autor, conegut popularment com a «Pepe Manduca», justifica en la primera pàgina el motiu del treball. Escriu:

«El porqué y el cuándo.

Para mayor conocimiento de las Fiestas de Moros y Cristianos de San Blas, voy a esbozar en síntesis, la historia de las mismas y la de mis 50 años de festero Granadero.

Por ello espero perdonen mi torpeza, suplida por una enorme cantidad de ilusión, al haber estado durante años tomando notas en mis cuadernos, e investigando sobre ellas, con el deseo de que mis compañeros estén bien informados».

Les memòries festeres estan escrites en castellà i tenen un total de 52 fulls mecanografiats, amb una estructura desigual, com posteriorment vorem.

El bocairentí José Cantó Calatayud va nèixer el 25 de juny de 1924 i va morir el 12 d'abril de 2011. Era fill de Miguel Cantó Ureña (1887-1968) i de María Josefa Calatayud Ferre (1889-1970), que, a més del fill Pepe,

que era el tercer, en van tindre altres tres: Margarita (1916-1990), Vicente (1919-1921) i Vicenta (1928-2011), casada amb Blai Sempere Castelló (1925-2000). El nostre granader va contraure matrimoni l'any 1956 amb María Pascual Tudela (1923-2003), sense descendents.

Segons les memòries de Pepe Cantó, durant la seua infantesa freqüentava la filà dels marrocs, de la que formaven part Pascual, germà de son pare, els oncles Julián Moneris Sempere i Miguel Cantó Vañó, i, fins i tot, es va apuntar com a mig el seu avi matern José Calatayud Ferre, que era granader. Això no obstant, la mort d'aquest en 1935 i la del tío Pascual Cantó Ureña (Paterna, 1939), pogueren ser els mo-

tius de l'allunyament dels marrocs. Tot i les pressions familiars que preferien que fora suavo i que eren molt crítics amb la filà de granaders, com ell mateix conta de manera irònica: «*que si todos eran viejos, que si con las polainas parecían gallinas, que si el borrellonet, etc., etc.*», el van dur finalment a triar, amb altres amics com Francisco Vañó Molina, Juan Canales Hernández i Joaquín Molina Ferre, els granaders, iniciant així l'evolució d'una filà que llavors comptava amb quinze festers. Al cap i a la fi, era la filà on havien militat els seus avis Vicente Cantó Ferre (1856-1926), capità major en unes festes de finals del segle XIX, i el mencionat José Calatayud Ferre (1864-1935).

Així explica José Cantó Calatayud la seua actitud davant de les crítiques familiars: «*Con todo ello no lograron hacerme cambiar, sino todo lo contrario, y con firmeza respondí que todo puede ser verdad, pero también es verdad que mis abuelos fueron Granaderos y nadie más que a ellos les cabe el alto honor de llevar a san Blas en la Procesión. Además, son mayores, y pocos, y necesitan savia nueva para engrandecer esta comparsa que es la más antigua del Bando Cristiano*».

Pel que fa a la trajectòria festera de Pepe Manduca les fites més importants són: les actuacions com a cap d'esquadra; secretari de la junta de granaders (1947-1965), càrrec que va simultaniejar amb el de tresorer des de 1953; president dels granaders (1965-1979); president de la Junta de Festes (1983-1987); homenatge pels 50 anys de fester (1991); reconeixement a la trajectòria festera per la «Asociación de Amigos de la Fiesta» (2008); i altres honors de la seua filà. Va ser capità en dos ocasions, els anys 1943 i 1972, encara que per haver d'exercir les seues responsabilitats com a col·laborador i directiu de la filà, van ocupar el càrrec la seua germana Vicentica Cantó Calatayud i la neboda Inmaculada Sancho Pons, respectivament.

També va contribuir amb els seus articles a les publicacions festeres. Així, en el programa-revista de Festes de Moros i Cristians de Bocairent, podem mencionar: «Cada año una comparsa: Granaderos» (1956), participació en l'article «Filà de Granaderos» (1983); «Fiesta de San Antonio Abad en Bocairiente» (1984); «A nuestros mayores» (1985), «Problemática de las bandas» (1988) i «Hombres que hicieron fiesta al servicio de la misma: el Tío Barsella» (1999), així com el «pregons» o saludes dels anys que va ser president de la Junta de l'Associació de Festes.

Les publicacions li van produir alguna que altra decepció, com la produïda en el primer article citat: «*Para el programa de 1956, la junta de fiestas me encargó la redacción de un artículo, bajo el título "Un año cada Comparsa". Lo hice con una síntesis muy reducida de nuestra historia. Esto me produjo el primer contacto literario para las fiestas y con él el primer disgusto (disgusto padre). Me lo recortaron a su gusto y cuando estaba consumado me lo comunicaron. Me prometí no volver a escribir para*

el programa y así lo hice hasta 1983 en que con la democracia me repescaron; escribí con la condición de que no habría cortes, y así fue».

També participava de manera assídua en el butlletí de la UNDEF i va presentar comunicacions en diverses jornades: «Aspectos fundamentales de las fiestas de Moros i Cristianos» (II Congrés de festes de Moros i Cristians, Ontinyent 1985); «Problemática de las bandas» (I Simpòsium de Música Festera, Cocentaina 1987); i «La religión en las fiestas de Moros y Cristianos» (I Simpòsium «La Religión en la Fiesta», Caravaca 1996).

Finalment, pel que fa al que s'ha escrit sobre José Cantó Calatayud, el més valuós és l'article que li va dedicar la filà de granaders amb el títol «Cantó i companyia» en el programa de festes de 2012, on també es fa referència a les seues memòries festeres. A més, l'article no es limita a una descripció de l'activitat festera i granadera de Pepe Manduca, sinó que aporta una visió crítica i social dels anys en què el nostre personatge fou una figura important dels Moros i Cristians de Bocairent, aspecte normalment absent en les col·laboracions literàries del programa.

II.- Descripció de les memòries festeres de Pepe Cantó «Manduca»

Encara que l'autor diu que el relat té quatre parts (un pròleg inicial, que és una justificació i explicació de l'origen de les festes; 50 anys com a fester granader; 4 anys com a president de la Junta de Festes; i període posterior a la presidència), en la nostra exposició el dividirem en tres: descripció genèrica de les festes de Moros i Cristians de Bocairent (pàg. 1-11), autobiografia com a granader (pàg. 12-37), i memòries de la presidència de l'Associació de Festes (pàg. 38-51). Al final del treball, afegeix un full (pàg. 52), que és una breu referència a les publicacions pròpies titulada «Mis colaboraciones literarias», on les enumera de manera resumida, amb alguna crítica àcida de nou per als responsables del programa de festes: «*En el año 1989 no me la publicaron y ya no mandé más*».

1. «A modo de prólogo». La història de la festa i dels granaders fins a 1936

La narració de la primera part incorpora una dedicatòria: «*Estos escritos tengo el gusto de dedicarlos a nuestros antecesores que tanto se esforzaron por esta Comparsa, a mis compañeros que me ayudaron a realizar esta Filà y, cómo no, a mis actuales compañeros. De todos guardo un grato recuerdo, que con su colaboración conseguimos sacar casi de la nada a esta floreciente Filà*».

Pel que fa a les fonts bibliogràfiques i literàries que utilitza, hi ha una menció que desconeixem. Indica que, entre d'altres, partia dels apunts històrics del

granader José Calabuig Vañó, capità probablement de l'any 1914, conegut amb el sobrenom de «Guitarra», que tenia escrita una bona part de la història del poble, que va lliurar al prevere Enrique Beneyto Bernácer, però que aquest no va publicar a causa de la seua prematura defunció. José Calabuig Vañó (Bocairent, 1882 – València, 1966), fill de Miguel Calabuig Ferre i Paquita Calabuig Vañó, estava casat amb Pura Martí Gisbert i tenien una filla amb el mateix nom. Era germà bessó d'Agustín (1882-1940), secretari de l'ajuntament de Bocairent (a. 1924-1936 i 1939-1940).

Esta primera part de la crònica de Cantó entremescla dos tipus d'informacions, la referida a les festes de Moros i Cristians de Bocairent i la relacionada amb la filà de granaders. Les dades del primer apartat són prou semblants a les del llibre sobre les festes de Moros y Cristians de Bocairent (1982) del cronista Francisco Vañó Silvestre, encara que hi ha algunes diferències. Per exemple, Cantó incideix en l'existència d'una companyia o comparsa de «turcs» com a antecedent dels «moros»; afirma que l'any 1831 es va crear el desfilé de l'Entrà; fixa l'any 1843 com el d'inici de la diana, la retreta i els focs artificials, i de desaparició de la soldadesca; data el «contrabando» en l'any 1864, etc. I, fins i tot, s'atreveix a assegurar que fou en 1814 quan es va formar la primera junta de festes de Sant Blai.

Encara que les afirmacions anteriors s'hauran de confirmar, obrin el camí a futures investigacions que ens ajuden a determinar l'aparició i l'evolució dels Moros i Cristians a Bocairent fins a 1860, que, com ja hem escrit, no fou l'any inicial de les nostres festes, sinó el de reestructuració i consolidació. El mateix Pepe Cantó el considera l'any de la gran reforma festerà.

Pel que fa a les notícies sobre els granaders, l'autor afirma que la companyia de granaders, com a part de la soldadesca, es va formar en 1823, amb posterioritat als arcabussers, mosqueters, tomasines, biscaïns i turcs, encara que el relat és un poc confús, com també ho és l'adscripció política o gremial de cada companyia. Així, per exemple, vincula l'aparició dels contrabandistes amb un hipotètic canvi dels mosqueters del bàndol cristià al moro, per tal d'equilibrar el número de filades, afirmació que per ara manca de fonament sòlid.

La visió oferida és un tant partidista, ja que atribueix als granaders, en els anys anteriors a la reforma de 1860, els mèrits de ser els protagonistes principals de les festes, ostentar el càrrec de capità major, dur les andes del sant en la processó i l'organització de les festes juntament amb l'alcalde i el rector. Descriu així mateix, com a situació complicada, la crisi de la comparsa a finals del segle XIX, quan va estar a punt de desaparèixer, depressió superada gràcies als pocs festers que quedaven -entre els que menciona els seus dos avis-, «que por no perder los derechos y privilegios en la fiestas, alquilan a personas para que les ayudasen a cumplir sus obligaciones para con la Fiesta». La incorporació posterior de nous festers fou decisiva per a eixir del pou.

Una dada curiosa és una atribució que fa als moros marins: «A esta Comparsa se le debe la creación de la Cabalgata de los Reyes Magos en la tarde del 5 de enero». La notícia ja apareixia en un article redactat per eixa filà en el programa de festes de 1962, on s'indica que organitzaren l'acte durant diversos anys fins a 1936.

2. Segona part de les memòries: «Mi ficha y recuerdos de mis 50 años de festero»

Pepa Manduca no va seguir el camí de son pare, músic de la Nova i bombardí de la primera plantilla de la Unió Musical, sinó que va decidir ser fester. Mostra d'entrada una visió conservadora de la festa: «*Antiguamente se tenía un concepto mucho más elevado del sentido de la Fiesta. El cumplir con las obligaciones de festero no rompía el luto. No como hoy que primero es divertirse y luego...*»

En la segona part de les memòries incideix en els aspectes fonamentals de la seua filà, com els festers nous, els masets, les dificultats per a poder dur una banda de música cada any, les anècdotes festeres, l'aprovació de l'escut de la filà, els reglaments dels granaders, etc., temes ja recollits en diversos articles apareguts en els programes de festes. Fa incidència especial, com calia esperar, en l'important paper de la filà en la consolidació de l'acte de la diana. Així, la participació de 33 festers en 1966 i de 43, quan en la llista sols n'eren 41, en 1968, fou un toc d'alerta que va encoratjar les altres filades. En paraules de Cantó, referint-se al segon any esmentat: «*Ni que decir tiene que esta actuación es la que obligó a concienciar el resto de comparsas hasta lograr una gran Diana, que es la envidia de toda el área festerà*». Manduca sempre buscava la perfecció i l'enaltiment de la seua filà; per això, escrivia amb certa amargor que l'any 1991, «*a pesar de las inclemencias del tiempo, de no ser por unos festeros incontrolados, hubiésemos adquirido una vez más el premio a la mejor filà del bando cristiano, quedando sólo a un punto de los Estudiantes*».

Les notícies sobre la comparsa pròpia van entremesclades amb altres de la història general de les festes com l'aparició dels panells mensuals, la prohibició dels balls en els anys cinquanta en el santuari del Crist després de l'esmorzar del dia 5 de febrer, la declaració com a festes d'interés turístic, la celebració dels concerts festers des de 1970 i els homenatges als festers de més de 50 anys de vida festerà i als capitans, la participació d'una esquadra de festers en l'acte de la Publicació, l'autonomia de la Junta de Festes respecte de l'Ajuntament, el torn rotatiu de les comparses per a traure la relíquia en la processó, la commemoració del 350 aniversari de la proclamació de sant Blai com a patró de Bocairent, o les festes de 1991. Són notícies curtes que solen limitar-se a descriure el fonamental de cada esdeveniment.

I també afegeix apunts sobre la vida festerà personal, com les seues capitanies, l'homenatge que li va retre la filà de granaders l'any 1970, el pasdoble que li va dedicar el compositor Miguel Aparicio Navarro

en 1972 «José Cantó Capitán de Granaderos», la presidència de la comissió pro bandera i banderí dels granaders en 1983, la redacció amb Joaquín Perigüell Sempere i Rafael Vañó Candela dels estatuts de la filà de 1985, la celebració dels 50 anys com a fester, etc. A més, en aquest apartat reproduïx el discurs que va fer la nit de Caixes de 1979 en què s'acomiajava com a president de la Filà després de catorze anys en el càrrec: *«Me retiro con nostalgia sí, pero no con pena, me retiro con la satisfacción del deber cumplido. Y tengo el orgullo de haber conseguido elevar esta Filà al nivel actual, claro está que con la decidida colaboración de cuantos conmigo lo habéis hecho»*.

Finalment, l'apartat de la vida festerà fins a 1991 recull tres temes específics als que dedica una atenció especial: el «contrabando» (pàg. 32-33), del text del qual diu que va escriure una versió, que ni s'ha representat ni publicat; la celebració del panellet a València, i un any a Barcelona, pels bocairentins residents en eixes capitals (pàg. 33-34); i el «capítulo de afueras y excursiones» de la filà de granaders (pàg. 35-37), tant a masos bocairentins, com a les platges de la Malvarrosa, Cullera i Santa Pola.

3. Tercera part: «Memorias de mi presidencia»

L'apartat de les memòries festeres sobre el període 1983-1987, en què va ocupar el càrrec de president de l'Associació de Festes de Moros i Cristians, conté els records dels fets més importants del quadrienni, així com les paraules pronunciades en la inauguració de la primera fase del nou maset dels Granaders l'any 1985, ja que era el president de les festes de Bocairent i el degà de la filà (pàg. 42-43).

Per a la presidència de l'Associació, havia estat presentat com a candidat per la seua comparsa i elegit democràticament pels 90 compromissaris, 10 per cada filà, escrutini en el que va obtindre 43 vots que van superar els 42 dels altres tres candidats. Va haver-hi 4 vots en blanc i 1 absent.

En aquesta tercera part de les memòries refereix els fets que li semblaven més importants dels quatre anys, entre els que destaca la visita a Bocairent el 3 de febrer de 1987 del cardenal Vicente Enrique y Tarancón, que va celebrar la missa, presidir la processó i conviure amb els festers durant aquell dia. Així ho resumeix el mateix Pepe Cantó: *«Fueron muchos los que me felicitaron por haber logrado su visita, Hay quien me dijo, Pepe, conseguir traer a su Eminencia el Cardenal Tarancón es sin duda el mayor logro de tu período presidencial, para las Fiestas y el Pueblo en general»*.

Recorda algunes iniciatives dutes endavant durant aquells anys: el primer concurs escolar de redacció i dibuix, el primer concurs local de cartells anunciadors de festes -que va guanyar Antonio Vañó Cabanes-, la legalització dels Estatuts i l'organització de la Junta de Festes en comissions, la reanudació en

1984 de la cremà de la mahoma, la creació i benedicció de la bandera de la Junta -dissenyada per Agustín Belda Silvestre i confeccionada per l'artista local Maties Pascual-, o la participació en la restauració de la capella de Sant Blai. També menciona alguns problemes amb què es va trobar, com la destitució del secretari de la Junta de Festes o les sancions a una carrossa mixta dels Moros Marins i a una altra dels Suavos.

A més, enumera els esdeveniments en què va participar fora del poble com a president: ponència en el segon congrés de Moros i Cristians (Ontinyent 1985), participació en els 125 anys de les festes de Callosa d'Ensarrià (1985), desfilada de festers en «Nuevo Centro» a València (1986), intercanvis de germanor festerà amb la Majordomia de Sax, així com les visites a les festes de Moros i Cristians de tots els pobles on se'n realitzaven. Les visites mútues van permetre establir una relació molt cordial amb les juntes de les altres poblacions, les quals s'admiraven de l'esplendor de les nostres festes amb un pressupost limitat. Escriu Cantó: *«Mi contestación era que para que las fiestas resultaran vistosas y se quedara bien hay que tomárselas en serio, y también que estas cualidades no se compran, se heredan y se maman. Hoy hay alguna población que lleva años en las fiestas y quieren presumir de veteranos, sin pensar que esto es cosa de siglos»*.

També va presentar en el període presidencial algunes propostes que no van ser aprovades com l'ampliació del recorregut de la processó de Sant Blai (que quan arribava a la font del Ravalet havia de prosseguir per Bisbe Miró, Mestre Serrano, Bisbe Maiques, Cubet, Azorín, sor Josefa Antonia Nebot i de nou Ravalet en direcció cap el monestir), l'allargament de l'Entrà (que havia de començar en l'encreuament dels carrers José Puig i San Juan de Ribera) i l'adopció d'un himne de festes.

Acaba amb un consell final per als festers: *«Para desempeñar estos cargos altruistas con gran responsabilidad dentro de las fiestas, se necesita un temple especial, una gran abnegación y estar dispuesto a hacer unos sacrificios que en pocas ocasiones te van a reconocer, mucho tacto y diplomacia para tratar otros tantos asuntos graves que se presentan, así como cierta voz de autoridad para imponer la paz, aun renunciando a cosas interesantes»*.

A grans trets, les memòries recullen el caràcter, geni i esperit fester de José Cantó Calatayud «Manduca», la passió granadera, la contribució al desenvolupament i prosperitat de les festes, l'amor a Bocairent, així com una descripció particular dels fonaments sobre els que recolzava la seua visió de la festa: Sant Blai, la tradició, la participació dels festers i l'altruisme. Un record afectuós, per tant, per a un homenot imprescindible dels nostres Moros i Cristians.

Josep Vicent Ferre Domínguez

Les iaies i la Festa

Hola. Permeteu-me que entre a les vostres cases i vos faça una xicoteta reflexió.

Jo soc una iaia, o millor dit, una xiqueta dels anys 50-60 del segle passat. I hui, quan he obert la finestra i he vist els rodabalcons penjats, he pensat: “Ja estem en festes”, i m’ha vingut al cap aquesta reflexió: “Què he aportat o què aporte jo a la festa?”.

Bé, a mi em passava com a la majoria de xiquetes de l’època que, quan venien festes, la nostra tasca a casa era ajudar a la nostra mare. Havíem de netejar-la a fons, llavar les cortines, preparar dolços i posar a punt els vestits de festa del pare i dels meus germans. I, a més, arreglar l’habitació dels músics que ens pertocaven.

Els dies de festes ajudàvem a parar taula, ja que moltes vegades venien els festers a casa a fer-se la picadeta o la copeta entre acte i acte, i així passàvem les festes. El dia d’altes i baixes, quan venia mon pare i ens deia: “He apuntat al xiquet”, a casa tots es posaven contents. Però jo pensava: “Per què als xiquets sí i a les xiquetes no? Per què les xiquetes no eixíem a desfilar i els xiquets sí?”

Amb el pas del temps ens vam fer majors i aquelles xiquetes vam formar la nostra pròpia família, i quan vam tindre xiquetes, perquè no els passara com a nosaltres, vam decidir que volíem apuntar-les a la filà de son pare. Amb la definitiva incorporació de la

dona a la festa, aquesta va créixer molt en vistositat, i moltes de nosaltres ja no només fèiem els vestits per als nostres xiquets. Les xiquetes també tenien el seu.

El fet que les nostres xiquetes ara siguin mares ens convertix a nosaltres en iaies, i els nets i les netes també s’incorporen a les filaes. I en festes, com que els actes són molts, i els més menuts no sempre aguanten, la solució per a poder seguir la festa dels nostres fills és deixar els nets a les iaies. A alguna iaia li dona igual eixir o no la festa, i accepta de bon gust poder compartir eixe temps amb els nets. I, a més, pensa que allò que en el seu temps se li va negar a ella, poder gaudir plenament de les festes, ara la seua filla ho pot fer i això a la iaia l’alegra. I ajuda des de casa a què la festa es faça gran.

I, encara que en menor mesura, també els iaies aporten el seu granet d’arena en eixa tasca de fer-se càrrec dels nets, encara que normalment ells ho fan emportant-se’ls a la festa i al maset.

No m’allargue més. Només volia valorar la figura de les iaies (i també dels iaies), i donar-los les gràcies per la seua aportació callada i no sempre reconeguda a la festa.

Vítol al patró Sant Blai!!

Una iaia del 2026

Somiava

Quan mirava cap al Cel de nits estrellades, sempre pensava amb els ulls tancats.
Eren nits d'una tardor que donava pas a l'hivern, i veia com la vida anava passant.
Eren vesprades llargues per somiar desperta si cal... i ho feia.
Volia ser Capitana...
Al seu pensament clar i blanc com la neu hi havia un vestit fester..
El formava un capot com el color de l'arena ple de motets brillants.
El seu barret i bombatxo, seria com el del cor roig que batejava fort i volava ple de llibertat.
També el verd esperança, perquè la vida és això i més.
El groc com un Sol de ponent, les seues borles penjant semblaven raigs.
Vestiria també de blau, tan bonic com la nit i Lluna de gener i febrer, que quan està plena, il·lumina els colors de la propera primavera.
De segur que quan entrara per l'Arc, seria tot sent ple de soroll música i emoció.
Com en un núvol de cotó.
La campana del Blai i acompanyants li obriria els seus braços reconfortants.
Tant per a ella com al seu benvolgut poble.
Una emoció correria pel seu humil cos. Les llàgrimes i Vítols pujant al Cel als seus volguts i tots els nostres avantpassats.
És tan bonic somiar, pensar que algun dia serà i es farà tot allò realitat, tindre Fe, ella ens fa moure i viure en el que creem i volem.
Ens fa sentir en aquesta dura però bonica vida.
Bones Festes i un gran Vítol al Patró Sant Blai.

Xelo Ferre

La tumba de San Blas, entre turcos, sajeños y alta diplomacia

Esta es la historia de cómo un festero sajeño de la Comparsa Turcos, bajo la excusa de las fiestas de Moros y Cristianos y San Blas, empezó a mover hilos en las más altas esferas de la diplomacia internacional. Se codeó con presidentes, embajadores, cónsules y agregados culturales lo que le llevó al descubrimiento de la tumba de San Blas. Ustedes se preguntarán cómo se relaciona todo esto. Lo explico.

A los festeros nos gusta de vez en cuando mirar más allá de nuestro campanario, buscar nuestros orígenes, puntos en común con otras comparsas, otras localidades e incluso otros países y esto le pasó al protagonista de nuestra historia: Francisco Sánchez, más conocido como “Tito” en su Sax natal.

Antes de continuar explicaré cómo conocí a Tito. Fruto del hermanamiento entre la Filà Terç de Sua-vos y Comparsa Garibaldinos de Sax que se produjo entre 2019 y 2020 cuando fui capitán de la filà, conocí más en profundidad tanto a las Fiestas como a sus festeros. De la mano del garibaldino Luis Gorreta conocí a Tito que me puso en sobreaviso de las andanzas diplomáticas del turco.

Los primeros contactos se realizan en 1994 en el 75 aniversario de la Comparsa Turcos. Se invitó a la Embajada de Turquía lo cual facilitó la visita a Sax del agregado cultural de la embajada en Madrid y la colaboración del presidente de Turquía Sr. Süleyman Demirel en el libro conmemorativo de la efeméride.

En 2004 Tito es nombrado presidente de la Comparsa Turcos y decide intensificar las relaciones. Coincidió con la propuesta en la ONU de la “Alianza de Civilizaciones” de Zapatero. A partir de este momento se sucederían visitas e invitaciones en ambos sentidos, como el de la asistencia a la Embajada Turca por motivo del día Nacional de Turquía.

Gracias a todos estos contactos surgió la idea de visitar Sivas (Sebaste) en Turquía donde San Blas, también patrón de Sax, fue torturado y enterrado. Y así fue, en septiembre de 2017 una delegación sajeña de cinco miembros, Tito entre ellos, fueron recibidos por las autoridades políticas y económicas de Sivas donde visitaron la tumba de San Blas y otros luga-

De izquierda a derecha: Vicente Silvestre Cerdá, Luis Gorreta Gil, Luis Silvestre Borrego y Francisco Sánchez Chico “Tito”. 5 de abril de 2025.

res importantes de su vida como las cuevas donde se supone que vivió. Hay que comprender que esta visita resultó no menos que curiosa a los vecinos de Sivas: unos señores que se autodenominan Turcos recorren miles de kilómetros para visitar la tumba de su santo cristiano que reposa en su ciudad. Entonces la tumba se encontraba en un estado mejorable. Los lazos de amistad entre la Comparsa y la Embajada Turca originó el compromiso de las autoridades turcas en su remodelación. Y así lo pudo comprobar una nueva visita, esta vez de cincuenta sajeños en agosto de 2019.

Estado de la tumba antes de su intervención.
Fuente: aktuelarkeoloji.com

Las prospecciones arqueológicas se inician en septiembre de 2021. Fuente: iha.com.tr

Detalle de la tumba.
Fuente: turkiyetoday.com

Restauración finalizada en julio de 2024.
Fuente: mersinhabermerkezi.com

En 2021 se realizó una seria prospección arqueológica en la zona para luego convertirla en un mausoleo de San Blas no exento de polémica. Las excavaciones realizadas no encontraron ningún hallazgo concreto relacionado con San Blas, a pesar de que la tradición oral ubica en este lugar la tumba del Santo. Mi opinión personal es que, en general, pocos restos quedarán en las supuestas tumbas de los santos teniendo en cuenta la veneración de las reliquias y lo que esto supone para la correcta conservación de los restos mortales. Por este motivo, las autoridades decidieron llamar al lugar «Göz Evliyası ve Yapi Kalıntıları» (Santo de los Ojos y Restos Arquitectónicos) ya que la zona era visitada por personas con problemas oculares en busca de curación.

Sea como fuere, si hay un lugar en el mundo donde exista la posibilidad de que haya descansado los restos de San Blas es éste.

Desde 2004, las autoridades turcas no han dejado de asistir a las fiestas de Sax. En 2020, más de cien turcos participaron en el boato del centenario de la Comparsa.

Ubicación de la tumba en Sivas (Sebaste).

Ubicación en Google Maps

Coordenadas de la ubicación:
39°44'38.1"N
37°00'59.2"E

Tito ha viajado en cuatro ocasiones a Turquía y es invitado a los actos diplomáticos independientemente del embajador que ocupe el cargo. Recibió el premio Ebru 2013, premio que entrega la Casa Turca a distintas personalidades representativas de la cultura, la educación, la música, la literatura, el diálogo o el deporte. Tito recuerda con un poco de sorna que su Comparsa es más antigua que la República Turca, y así es, con tres años de diferencia. En su mente está la de organizar un tercer viaje a Sivas, en esta ocasión nos podríamos sumar vecinos de Bocairent.

Aprovechando que hablamos de turcos, veamos qué relación puede haber con nuestras fiestas. Encontramos dos referencias:

En el libro “Bocairente, fiestas a San Blas” de Francisco Vañó Silvestre dice refiriéndose a los Moros Vells: “su atuendo vivo y vario colorido no ha variado desde su fundación, el cual no es más que el traje de turco del siglo XVIII”.

En la página web de la filà Moros Vells, en la sección de historia dice: “La primera noticia acreditada sobre la presència dels moros en les nostres festes de Moros i Cristians és de 1840. El 24 de setembre es va casar el fabricant de drap Vicente Molina Botella, el qual, entre els béns aportats al matrimoni, va incloure “un vestido de turco para disparar en la fiesta del Patrón San Blas”, valorat en 60 rals de billó”.

Para finalizar, dos reflexiones. La primera, agradecer a Luis Gorreta el contacto con un personaje como Tito y que nos haya llegado esta singular historia. La segunda, cómo un país musulmán como Turquía haya conservado y respetado durante tantos siglos la presencia de un santo cristiano, formando parte de su legado cultural, sin importar su religión. Vítol al patró Sant Blai.

Luis Silvestre Borrego
Suavo

Enero 2008. Una representación de la comparsa Turcos con su presidente Francisco Sánchez (Tito) se desplaza a Granada para ser recibidos en la Alhambra por el presidente de Turquía Recep Tayyip Erdogan y su esposa.

1 de Junio del 2010. Tito junto con miembros de la directiva se desplazan a Cartagena para la recepción del buque escuela turco.

Febrero de 2017 Francisco Sánchez (Tito) junto al embajador turco, Ender Arat, disfrutando del desfile en Sax.

La Copa Sant Blai

La idea va sorgir una nit de festa a Banyeres. Un moro vell, Agustín Doménech, i un suavo, Alfredo Silvestre, discutien sobre quina de les dues comparses era millor jugant a futbol. Davant aquest conflicte ir-resoluble es va decidir que la millor manera d'eixir de dubtes era fer un partit cara a cara entre les dues quadrilles.

Pla senzill: reservar el camp de futbol un dissabte, jugar per resoldre la disputa i anar-se'n a casa.
El nom: Copa Sant Blai.

El partit va agafar forma ràpidament, doncs era fàcil organitzar a dues quadrilles. Però la quadrilla de moros vells 'Al-Bolillás' va veure que aquest projecte podia ser més ambiciós.

Inspirant-se amb l'antic campionat d'adults que es feia per comparses, fantasiaven amb fer una recreació moderna.

Amb molta motivació per fer créixer la seua primitiva idea de jugar un simple amistós, van començar a promocionar a les xarxes socials la iniciativa i a parlar amb amics i coneguts. La setmana, a més, coincidia amb el mig any. Aquesta nit va ser clau en el desenvolupament del projecte, ja que va ser quan la notícia es va propagar per totes les quadrilles del poble i, prompte, hi havia una gran quantitat de gent interessada. Al dia següent ja hi havia un grup de WhatsApp, on capitans representants de cada quadrilla parlaven amb membres d'Al-Bolillás per organitzar el torneig. Amb sols una setmana de marge per a la data del partit, hi havia molta feina i poc temps a perdre.

La precipitació va ser vençuda per la il·lusió. El dissabte el pàrquing estava ple. El dos d'agost, a les huit del matí, va començar la primera Copa Sant Blai. L'ambient era magnífic, es notava que el públic i sobretot els jugadors estaven encantats amb el fet que aquest tipus de competició haguera tornat. Compartien també la sorpresa de com aquesta quadrilla havia convertit una simple *patxanga* en tot un torneig local.

I COPA SANT BLAI

La copa no va perdre l'esperit improvisador, com els equips portant neveres amb beguda de casa o el trofeu fabricant-se una hora abans del final de la competició.

Van participar les filaes de Contrabandistes, Suavos, Moros Vells, Marrocs i Mosqueters.

La resta de comparses malauradament no va tindre temps suficient per formar un equip. La modalitat va ser futbol set, amb partits de vint minuts, i els àrbitres eren jugadors d'altres quadrilles durant el seu descans. Després d'una fase d'eliminació es van fer semifinals i final.

Aquesta va comptar amb dues parts de quinze minuts. Amb calor i cansament es van imposar els Suavos 4-1 derrotant als Mosqueters.

50 anys de vida sacerdotal d'Andrés Asensio Bellver

El bocairentí Andrés Asensio Bellver, nascut l'any 1947, va ser ordenat sacerdot el 1975 i cantà missa el 22 de juny del mateix any a l'Església Parroquial de Bocairent acompanyat de tota la seua família, amitats i del poble en general.

El seu primer destí com a prevere el portà a la comarca dels Serrans, a la parròquia de Nuestra Señora de los Ángeles de La Yesa, juntament amb les de La Cuevarruz, Abejuela i Cervera, estes dues últimes, població i pedania, curiosament, pertanyent a la província de Terol.

El 1979 Andrés va ser nomenat rector de les Parròquies de Sant Miquel Arcàngel d'Agres i de la Transfiguració del Senyor d'Alfafara. A estos municipis del Comtat va dedicar 16 anys plens d'activitat que li permeteren forjar profundes amistats als grups de joves i majors. Així, es va implicar en la creació del Grup de Danses d'Agres, que viu moments d'esplendor 40 anys després, i va contribuir a elevar la devoció a la Mare de Déu d'Agres amb la dedicació al Santuari i a les diverses celebracions, com ara les festes, els pelegrinatges any rere any des de tota la Mariola, i, molt especialment, la commemoració, en 1984, del 5é Centenari de l'Aparició de la Mare de Déu i la representació teatral anual que recrea este miracle.

El curs 1995-1996 va realitzar una ampliació d'estudis en Teologia a la Universidad Pontificia de Salamanca, després de la qual, la tardor de 1996, va ser destinat a la Parròquia de la Nativitat de la nostra Senyora de la Llosa de Ranes. Poc més de dues dècades al poble de la Costera que li reportaren tràfecs amb les festes del poble i de les pedanies de Xàtiva (Sorió i Torre d'en Lloris) i tasques d'obres i pintures per a la recuperació de l'església parroquial, així com la satisfacció que cada Nadal comportava l'exposició del monumental betlem preparat per l'Associació de Betlemistes de la Llosa de Ranes.

Des del 2018 ocupa el càrrec de Canonge a l'Església Col·legiata de Santa Maria, més coneguda com la Seu de Xàtiva, obligació que compagina amb l'ajuda com a capellà a l'Església de Sant Francesc i a la de Torre d'en Lloris, i amb l'acompanyament a l'hospital de malalts i famílies de les comarques properes.

El 21 de juny de 2025, Andrés va celebrar a l'Església de l'Assumpció de Nostra Senyora de Bocairent una Eucaristia en acció de gràcies pels seus 50 anys de vida sacerdotal amb la família, la Parròquia i les amitats i fidels de les poblacions on ha exercit el seu ministeri que, amb il·lusió, el van acompanyar en la celebració de tota una vida de vocació, de servici i de fe.

No fue la “Batalla de Camorra”: fue la Acción de Bocairente

*De los pinares del Racó a las alturas de la Camorra: un episodio crucial —y mal nombrado— de la Tercera Guerra Carlista Valenciana, reconstruido **minuto a minuto** con mapas inéditos y más de 230 crónicas coetáneas.*

Lo que ocurrió en **diciembre de 1873** no fue la mítica “Batalla de Camorra”, sino la **Acción de Bocairente: dos jornadas** enlazadas —**21 y 22 de diciembre**— y **dos escenarios** bien definidos —los **pinares del Racó y los altos de la Camorra**— que dieron forma a un mismo hecho militar. Ese encadenamiento de choques es, precisamente, lo que la prensa coetánea llamó “**acción**” o “**combate**”: un conjunto operativo, no una sola batalla.

Mi libro, ***La Acción de Bocairente: las batallas olvidadas de la Tercera Guerra Carlista Valenciana***, endereza ese rótulo torcido con una propuesta clara: **nombrar bien para recordar mejor**.

DOS DÍAS QUE LO CAMBIARON TODO

21 de diciembre de 1873: en los pinares del Racó se producen las primeras escaramuzas. Son tanteos, golpes de mano, fijación de posiciones. El terreno arbolado, con suelos de pinar y lomas suaves, favorece el encubrimiento y permite medir fuerzas sin exponerse a un choque definitivo.

22 de diciembre de 1873: el combate escaló hacia los altos de la Camorra. Allí —crestas afiladas, vaguadas y ejes de avance encajonados— cada metro costó caro. Fue el clímax de la operación, el tramo “cruel” que dejó más huella en las crónicas. Pero Camorra es el escenario del día decisivo, no la guerra en sí. Que fueran dos días y dos entornos explica la denominación correcta: Acción de Bocairente (o Combate de Bocairente), tal y como escribieron los diarios del momento.

POR QUÉ NO “BATALLA DE CAMORRA”

El libro se apoya en un vaciado hemerográfico sistemático: más de 230 artículos procedentes de 90 cabeceras de toda España, de todas las tendencias (liberal, carlista, republicana, conservadora y prensa “neutral”). El resultado es inequívoco:

- La fórmula “Batalla de Camorra” no aparece en la prensa coetánea.
- Los rótulos mayoritarios son “Acción de Bocairente” y “Combate de Bocairente” para el conjunto de operaciones.
- “Camorra” figura como sector o altura destacada —sobre todo el 22 de diciembre—, no como título del conjunto.

A la confusión contribuyó la toponimia del XIX: Bocairente en

castellano, Bocairent en valenciano; Camorra alternando con Canorria o Camora. La ortografía vacilante no cambia la clave: el hecho militar se nombra por el pueblo que lo vertebraba.

¿SEGUNDA O TERCERA? PONEMOS CADA COSA EN SU SITIO

La obra sitúa el episodio dentro de la Tercera Guerra Carlista (1872–1876), en plena Primera República. Es la periodización mayoritaria en manuales, atlas y obras de referencia, con tres guerras (1833–1840; 1846–1849; 1872–1876). Existe una corriente minoritaria que reenumera y convierte 1872–1876 en “Segunda” por devaluar la Guerra dels Matiners (1846–1849) por su alcance regional; esa objeción se explica en el libro, pero no desplaza el consenso.

Además, el análisis subraya algo importante: las guerras carlistas fueron guerras civiles en sentido pleno. Hubo compatriotas frente a compatriotas, movilización social, estructuras políticas paralelas y control territorial cambiante. La Acción de Bocairente cobra

así un significado que rebasa lo local y se integra en un conflicto nacional de largo aliento.

CÓMO SE CUENTA: DEL RELOJ AL RELIEVE

Quien abra el libro no encontrará un relato vago, sino una cronología “minuto a minuto”. Cada movimiento se contrasta entre fuentes de signo opuesto para despejar el ruido típico del XIX: desfase informativo, cifras infladas, propaganda y legitimaciones. Para ver lo que sucedió, la narración se acompaña de cartografía inédita que reconstruye:

- Ejes de avance y repliegue.
- Posiciones en altura, crestas y puntos de apoyo.
- Frentes de contacto y sectores de fuego.

El lector sigue el reloj y el terreno a la vez; entiende por qué el Racó fue antesala y la Camorra clímax; por qué unas unidades maniobraron y otras aguantaron; y cómo el terreno mandó tanto como las órdenes.

HECHO PARA LEER... Y PARA INVESTIGAR

Este no es solo un libro “de divulgación” con fotos bonitas. Es útil para quien investiga:

- Las referencias bibliográficas no se quedan en el título: desarrollan el pasaje exacto de donde se extrae cada dato.
- Se indica qué se dijo, dónde y cómo encaja en el conjunto, de modo que no haga falta peregrinar a la hemeroteca para verificar.

Para el lector general, el resultado es una prosa clara, apoyada en mapas detallados y retratos de protagonistas, que no renuncia al pulso narrativo. Para

el especialista, es un atajo honesto: contexto y discusión ya desplegados en el propio volumen.

GUÍA BREVE PARA LLAMAR A LAS COSAS POR SU NOMBRE

- Denominación principal: Acción de Bocairente.
- Secundaria aceptable: Combate de Bocairente.
- Camorra: usarla para acotar el sector del 22 de diciembre de 1873, no para titular el conjunto.
- Encuadre histórico: Tercera Guerra Carlista (1872-1876); mencionar la reenumeración “de dos guerras” solo como objeción minoritaria.

Ficha del libro

Título: *La Acción de Bocairente: las batallas olvidadas de la Tercera Guerra Carlista Valenciana*

Autor: Ignazio Silvestre Borrego

Contenido destacado: reconstrucción minuto a minuto; mapas inéditos; crítica de fuentes; toponimia y periodización; bibliografía desarrollada.

ISBN: 979-8304103374

Disponibilidad: en todo el mundo a través de Amazon <https://amzn.eu/d/8vrzNje>

Llamarla “Batalla de Camorra” es acortar por donde no se debe. Camorra fue el escenario del día más duro; Bocairente es el nombre del conjunto. Y la historia gana cuando enderezamos el rótulo y devolvemos precisión a la memoria.

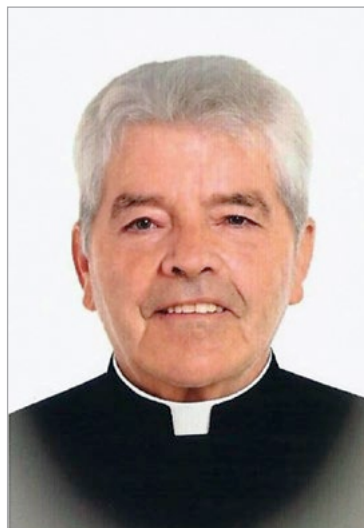
Ignazio Silvestre Borrego

In memoriam: Rvd. En Enrique Pascual Vañó

El passat 18 d'octubre va ser cridat a la casa del Pare En Enrique Pascual, sacerdot fill del nostre poble.

Va nèixer a Bocairent el 2 d'agost de 1947. De jove va destacar per la seua passió i talent jugant al futbol. Després de cursar els seus estudis al Seminari Metropolità de València va ser ordenat sacerdot el 12 de maig de 1979. Va celebrar la seua Primera Missa a la nostra parròquia el diumenge 27 de maig del mateix any.

Durant els seus 46 anys de ministeri va servir a l'Església com a rector als pobles de Penàguila, Alcoleja, Benifallim, Font de la Figuera, Favara, Llaurí, Xàtiva a la parròquia de la Mercè, Alcàntera i Beneixida, la Punta a València. També com a missioner a Puerto Rico i Haití i finalment com a capellà de les Mares Carmelites Calçades d'Ontinyent. Durant els últims 8 anys ha servit a l'Arxiprestat de

la Mare de Déu d'Agres, especialment a la parròquia de Nostra Senyora de la Misericòrdia de Banyeres de Mariola.

Home ben format, estava sempre a l'última de les publicacions en matèria de teologia, espiritualitat i magisteri de l'Església, de profunda pietat i espiritualitat, amb una profunda vida d'oració i amb gran entusiasme davant la vida, ha sigut un exemple i un testimoni sacerdotal per a tots els qui l'hem conegut, especialment per als capellans de l'arxiprestat.

La seua Missa funeral es va celebrar a la Parròquia de l'Assumpció de Bocairent el diumenge 19 d'octubre de 2025 a les 17:30h presidit pel Sr. Arquebisbe i concelebrat per 17 capellans. Posteriorment va ser inhumat al cementeri parroquial.

Descanse en pau.

I Centenari del naixement del Canonge José Soler Cardona

Vítol Sant Blai!, el llegat pictòric que el canonge Soler Cardona va deixar al poble de Bocairent.

En 2026 es commemora el I Centenari del naixement d'aquest contestà il·lustre, el sacerdot que pintava.

Cocentaina-Bocairent. Febrer 2026

Aquest recentment estrenat 2026 ens porta una destacada fita al conjunt de les comarques centrals valencianes, però també a gran part de la província d'Alacant, el I Centenari del naixement del sacerdot contestà En José Soler Cardona. Quan vosté es trobe fullejant les pàgines d'aquesta publicació, a les portes de les grans festes de Moros i Cristians que la vila de Bocairent celebra en honor a Sant Blai a principis de febrer, s'haurà complit eixa data, ja que el canonge Soler Cardona va vindre al món el 19 de gener de 1926 a Cocentaina. En aquest municipi del Comtat s'ha constituït una associació que des de principis de 2025 està treballant per a perfilar diferents actes que durant tot l'any reivindicaran el vessant humà del mateix canonge. Tot això sense deixar de banda el seu important llegat artístic o la seua aportació al terreny social, cultural i especialment de les festes de Moros i Cristians d'arreu dels nostres pobles i ciutats.

Parlar del sacerdot contestà Soler Cardona, canonge del Capítol Catedralici d'Oriola-Alacant, és fer referència a una persona plenament implicada en la seua tasca pastoral i que va comptar amb una brillant trajectòria en l'àmbit artístic, sobretot a la Comunitat Valenciana i, molt especialment, a la província d'Alacant. Una persona compromesa amb el poble que el va veure nàixer, Cocentaina, entregada al màxim en la difusió de la fe i en la seua expressió popular al llarg dels segles. Un compromís que, com afirmen tots i cadascun dels qui el varen conèixer, va estendre a les poblacions on va exercir el seu ministeri pastoral, així com a les diverses institucions culturals

de caràcter local, provincial, autonòmic i nacional en què va participar de manera activa, resultant relllevant la seua important aportació a festivitats tan destacades com els Moros i Cristians mitjançant la seua tasca com a assessor religiós de la Unió Nacional d'Entitats Festeres (UNDEF), la Romeria de la Santa Faç i el Misteri d'Elx, entre d'altres. Sens dubte una figura clau per a entendre el segle XX a bona part de la terra valenciana, el llegat de la qual perviu ben viu hui dia, mereixedor de la seua posada en valor, difusió, protecció i salvaguarda futura aprofitant una efemèride tan destacada com aquest I Centenari del seu naixement.

Obra 'Vitol Sant Blai!', Oli / Llenç 130 x 97 cm

Per aquest motiu, l'Associació Cultural Canonge José Soler Cardona vol aprofitar aquest testimoni escrit per a deixar palesa l'herència que el mateix canonge Soler va deixar al poble de Bocairent a través d'un llenç que rep el títol de Vitol, Sant Blai! La peça, oli sobre llenç de 130 x 97 centímetres, reflexa un dels moments més destacats de la festa bocairentina com l'arribada del patró Sant Blai a la plaça major del municipi, en la recta final de la solemne processó en el seu honor, on és rebut amb els acords de l'Himne Nacional, efectes de pirotècnia, el volteig general de les campanes i el fervor dels veïns i les veïnes que l'aclamen durant tot l'any com a intercessor davant el fet de caminar per la vida. Una escena mística emmarcada per les expressions de 'VÍTOL A SANT BLAI', exclamades amb força per tot arreu, i

per un poble que des de 1632 té com a patró a Sant Blai festejat cada any amb unes esplendoroses Festes de Moros i Cristians que estan a punt d'arribar. Sens dubte un miracle únic que es repeteix d'any en any a Bocairent, als peus de la Serra de Mariola i en l'equador de l'hivern, representat de forma brillant i sense deixar fora cap detall per part del canonge Soler Cardona, el sacerdot nascut a Cocentaina fa ara cent anys i que també pintava.

BONES FESTES, BOCAIRENT!

**Associació Cultural
Canonge José Soler Cardona**

Article accessible
en format àudio

Va per tu **Enrique**

Hi ha noms que no s'apaguen, i festers que deixen una empremta profunda en l'ànima de les nostres festes, Enrique Mingot Colomina va ser sens dubte un d'ells. A la filà de Marrocs va viure la festa amb una passió que contagiava, amb un respecte que ensenyava i una entrega que va marcar a tots els que van compartir amb ell, vestits, música, rialles i pólvora. El seu paper de sergent de banderí no va ser només un càrrec, va ser una mostra més del seu compromís que el definia com un veritable fester.

Però si hi ha un any que va quedar gravat en la història de la comparsa, família, amics i en el seu cor, va ser el de la seva capitania el 2005/2006. Va viure aquest moment amb orgull i emoció representant la filà, contagiant-nos a tots aquella il·lusió que ell tenia. Hui, encara que ja no el veiem, seguirà desfilant allà on estigui i xiulant la marxa que més li agradava (*Febrer*). Ens va inculcar l'amor per la festa i el respecte de les normes -*¡Cuidado d'arribar tard a una diana!* ens deies cada matí al despertar-nos.

A la filà de Marrocs deixes no només bons moments, deixes una empremta en companys, amics i família. Et recordarem sempre amb un somriure. Preparaves cada any amb il·lusió, et posaves el traje amb orgull i vivies cada acte amb emoció. Gràcies pel teu exemple i per viure la festa amb tant entusiasme. Pare, vas ser el nostre guia, exemple i força. Hui ja no ets amb nosaltres físicament, però el teu esperit segueix al nostre costat, ens vas ensenyar que ser Marroc és més que un traje o una desfilada. És lleialtat, família, diversió i cor. Avui aquesta dedicatòria és per tu, encara que el temps passe, i l'absència pese camines al nostre costat, vestit de festa i amb amor. Aquest petit homenatge és per i per a tu.

*Eternament el nostre Marroc més estimat.
Va per tu pare.*

L'Arxiu de Religiositat Popular

Com ja fa molts anys, concretament 41, la Revista-Programa de festes de Moros i Cristians de Bocairent del 2025 fou enviada a l'Arxiu de Religiositat Popular de l'Arquebisbat de València. Allí va ser revisada pel seu director En Andrés de Sales Ferri, que va analitzar amb molta cura i atenció els xicotets detalls, assegurant que no se'n passe res de rellevància per a l'interés de l'esmentat arxiu.

Una vegada llegit el programa, En Andrés va decidir aconseguir un exemplar del llibre "Fer de cabo", de Leandro Santonja Gisbert, María Vañó Hurtado, Blai Llinars Castelló, Juanjo Sanchis Sala i Paco Blasco Vañó, per a la biblioteca auxiliar de l'arxiu

Què és l'Arxiu de Religiositat Popular i qui és En Andrés de Sales?

L'any 1984 l'arquebisbe de València monsenyor Miguel Roca Cabanellas, doctor en Sagrada Teologia, li

encarregà al capellà En Andrés de Sales Ferri Chulio que creara i organitzara un arxiu dedicat a les devocions religioses populars dels pobles de la Comunitat Valenciana. L'arxiu estava situat a l'edifici de l'Arquebisbat de València, però per falta d'espai va ser traslladat a l'edifici del Seminari Vell a un departament de la Facultat de Teologia (carrer Trinitaris) i, també per falta d'espai, va ser traslladat de nou, anys després, al Seminari Metropolità de Montcada, la seua actual ubicació.

Per què l'arxiu es canvia tant de lloc? Perquè és un arxiu on cada any ingressen uns 600 llibres de festes, i uns 200 més a la biblioteca auxiliar. I va creixent. L'Arxiu de Religiositat Popular està dividit en dues seccions:

- Llibres i programes de festes patronals, Setmana Santa, festes majors, d'ermites, confraries, sants i santes de la Comunitat Valenciana. El 31/12/2024 tenia 33.667 exemplars, i el 22/09/2025 compta amb 34.142 exemplars.

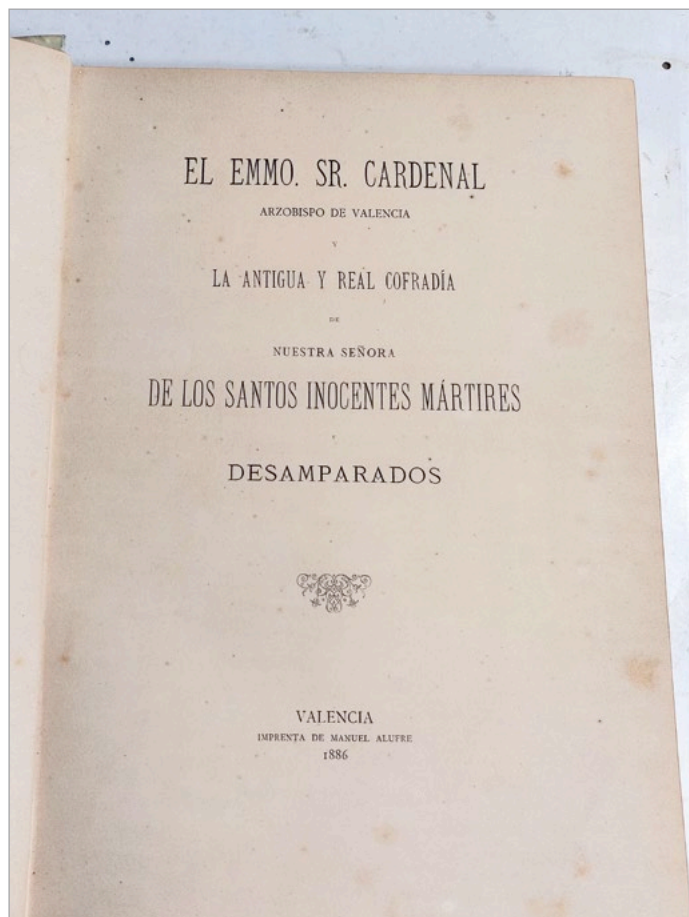

Gojos a Sant Blai, que forma part de la col·lecció de gojos dedicat al Nostre Senyor i a la Mare de Déu. Data aproximadament de 1850.

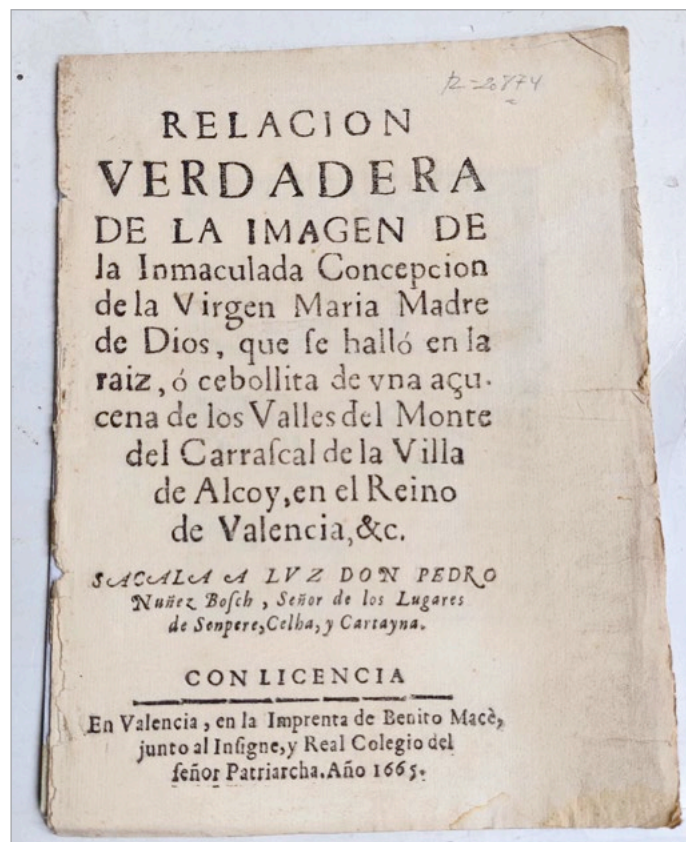
BENISSODA.	Santo Domingo de Guzmán (17). 1986, 88-89, 91-92, 97, 99, 2007, 09, 11-16, 18, 22. San Antonio abad (11). 1996, 99-2003, 06-07, 15-17.
BENISSUERA.	San Antonio Abad (8). 1989, 2008, 10, 18-20, 22-23. Cristo de la Fe-Virgen de la Medalla Milagrosa (22). 1988-91, 99-2000, 04-19, 22.
BÉTERA.	Virgen de la Asunción (31). 1983-86, 89, 92-2001, 03-08, 10-16, 18-19, 22.
BICORP.	Santa Cruz (36). 1983, 87-92, 94-2019, 21-23. Virgen de la Asunción (19). 1984-5, 87, 89-91, 93, 95-96, 2000-2, 06, 11, 14-15, 17-18, 23.
BOCAIRENT.	S. Blas (69). 1945, 52-3, 57, 59-2023. S. Agustín (40). 1972-73, 75, 77-79, 83, 88-91, 93-2019, 21-22. Barris: Sant Joan (19). 1994-97, 2000-01, 04, 07, 09-10, 13-19, 21-23. Mare de Déu d'Agost (13). 1994, 96, 2001, 07, 10-14, 16-19. Virgen de los Desamparados (24). 1998-2003, 05-19, 21-23. San Antonio de Padua (24). 1988-89, 91-93, 98-2000, 05, 07-19, 22-23. Santa Cruz (21). 1981, 89, 91-2003, 07-08, 10-12. San Jaime (15). 1995, 2003, 08-18, 22-23. Santa Bárbara (2). 1995, 2010. Festa del Cólera (9). 1997-98, 2009, 11-13, 16-19. Pas de l'Hort (7). 2003, 06, 09, 12, 15, 18, 23. Congregació de Maria Inmaculada y San Luis Gonzaga (15). 1972-73, 75-77, 79, 81, 87, 90-91, 93, 96-98
BOLBAITE.	Cristo del Amparo-S. Francisco de Paula (36). 1986-2019, 22-23.
BONREPÓS I MIRAMBELL.	Virgen del Pilar (43). 1971-76, 79-81, 83, 85-6, 88-89, 91, 93, 2004, 06-09, 11-19, 21-23.
BUFALI.	Cristo de la Pobreza-Virgen de Loreto (18). 1984-5, 87-89, 91, 93, 98, 2003, 05-11, 22-23.
BUGARRA.	Virgen del Rosario (19). 1987-2001, 03-04, 06-08, 10. S. Juan Bta. (1). 1990. Semana Santa (2). 1999-2000.
BUÑOL.	S. Luis Bertrán (55). 1952-54, 65-67, 71, 73-91, 93-2019, 22-23. Virgen de los Desamparados (1). 1954.

32

Inventari general de l'Arxiu de Religiositat Popular on podem apreciar la informació que En Andrés ha arreplegat al llarg d'estos 41 anys.

Una història de la Confraria de la Mare de Déu dels Desemparats de 1886. Fou un llibre editat per la confraria amb un exemplar dedicat al Papa León XIII

Primer document publicat en 1665 sobre el miracle dels Lliris a la Font Roja d'Alcoi.

- La biblioteca auxiliar és un complement al que diuen els llibres de festes: històries de parròquies, de pobles, catàlegs d'exposicions d'art, històries d'advocacions: Nostre Senyor, Mare de Déu, sants. Amb llibres d'Espanya, Portugal, França, Itàlia, Bèlgica, Suïssa, Alemanya, Àustria, Eslovènia i República Txeca. El 31/12/2024 tenia 14.200 llibres, i el 22/09/2025 compta amb 14.500.

Un arxiu únic, ja que no consta un altre semblant que arreplegue totes les festes religioses en cap altra diòcesi. Visitat per alumnes de la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de València, departament d'Història de l'Art, per a informar-se i documentar-se del treball de la seua tesina, i per cronistes oficials de diferents poblacions.

En Andrés de Sales Ferri Chulio

Va nèixer a Sueca el 5 de novembre de 1947, va ser ordenat sacerdot en 1975, i com hem dit adés, des del 1984 és el director de l'Arxiu de Religiositat Popular de l'Arquebisbat de València. El dia 6 de juliol de 2004, la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Carles de València el nomena Acadèmic Corresponent per València, i pren possessió l'1 de febrer de 2005. El dia 15 de juny de 2007, la Real Acadèmia de la Història el nomena Acadèmic Corresponent en València. I el 22 de febrer de 2024 la Real Acadèmia de Belles Arts de San Fernando nomena a En Andrés Acadèmic Corresponent, per les seues investigacions sobre la història, l'art i la religiositat popular valenciana.

En la dècada dels anys 60, En Andrés comença a arreplegar llibres de festes de la Comunitat Valenciana, i els organitza a casa seua, on va omplir quatre prestatgeries metàl·liques de set pisos. Ho feia per la curiositat de conèixer més les devocions populars de cada poble, i quan En Miguel Roca li va encarregar muntar l'arxiu tot el material que tenia a casa seua ho va traslladar a l'Arquebisbat de València.

L'estudiós En Andrés porta 41 anys demanant mes per mes, cada any, els llibres de les festes patronals als ajuntaments, enviant cartes amb peticions personals que en general són ben ateses. Unes 600 cartes a l'any. Si la resposta a les seues peticions és favorable, agraïx el detall i l'esforç. Si no n'hi ha resposta, torna a enviar una altra carta. Insistix.

En Andrés es va interessar pel llibre fester "Fer de cabo", mitjançant una carta a l'Associació de Festes de Moros i Cristians a Sant Blai de Bocairent demanant un exemplar. I en va rebre dos: un per a l'arxiu i l'altre per a ell.

També és l'autor de llibres com *La Platería Valenciana: Art Religios a la Ribera*; *Iconografia Popular de la Mare de Déu dels Desemparats*; *Sueca y la Semana Santa. Siglos XVI-XX, Sueca 1881-1980*; *Notas Históricas sobre el Convento de San Julián de Agustinas Ermitañas de Valencia*; *El monasterio de San Juan de la penitencia de Orihuela*, i un llarg etcètera.

Entrevista:

En Andrés, li agrada la missió que li va encarregar l'arquebisbe En Miguel Roca?

Li estic molt agraït i la puc portar endavant; entre llibres, revistes i programes de festes em trobe molt bé. És un treball que m'apassiona i que m'ajuda a organitzar un arxiu únic a Espanya. A banda de les meues investigacions personals que han donat peu a unes 160 publicacions, entre llibres i opuscles.

Què faria vosté per millorar l'interessant arxiu de religiositat popular?

Oferir una informació més general i actualitzada a través dels mitjans de comunicació social, perquè coneguen un arxiu extraordinari i singular

Vosté té ara 77 anys. Fins a quan pensa seguir al capdavant de l'arxiu?

Fins que Déu vulga i l'Arquebisbe de València En Enrique Benavent Vidal considere oportú.

Alguna coseta més, En Andrés de Sales?

Sí, Paco. Aprofite l'ocasió per a mostrar el meu més sincer agraïment cap a l'Ajuntament de Bocairent i l'Associació de Festes de Moros i Cristians, per enviar-me el programa de les seues festes patronals en honor a Sant Blai, tots estos anys. Per cert, a l'arxiu en total tinc 71 llibres de festes de Moros i Cristians de Bocairent.

Moltíssimes gràcies!!

Paco Blasco Vañó